

شپویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی

پدر یا کشیش، فقط به صورت مسح و پاشیدن چند قطره آب به صورت انجام می‌پذیرفت. نوعی از تغسیل به صورت بسیار پیچیده و طولانی و دشوار، همان مراسم غسل و شست و شوی برسشوم و نُشوه Bare Šnum / Nošvah در آیین مزدیسناى مجوسانه با تغییر هدف و عنوان دور راندن دیو و تسخیر عناصر زیانکار باقی مانده که هنوز مزدیسناى سنتی، به صور ساده‌تر در هندوستان، پاکستان و ایران انجام می‌دهند. میان صبی‌ها و یزیدیان و اسن‌ها نیز رواج داشته و دارد»^۲

در قرآن کریم سه بار به کلمه صابئون یا صابئین اشاره شده چنانچه در آیه ۶۲ سوره بقره و آیه ۶۹ سوره مائده هم‌ردیف مومنان و یهودیان و مسیحیان آمده و در آیه ۱۷ سوره حج نیز در ردیف مومنان، یهودیان، مسیحیان و مجوس آمده است.

او بعد از رسالتی که برعهده گرفت، قوم خود را به توبه کردن برانگیخت و با فروبردن مردمان در آب اردن آنان را غسل می‌داد (تعمید می‌کرد). غسل تعمید حضرت عیسی نیز به دست او صورت گرفت. اما حدیث تعمید دادن او عیسی را، علیهماالسلام در قرآن نیست، ولی در بعضی تواریخ به آن اشاره شده است (مروج‌الذهب، ترجمه فارسی، جلد ۵۶/۱).

صابئین

«از دیدگاه عرفانی و نماد و کنایه، نوزایی یا تولدی دیگر، مراحل آزمایشی چندی داشته است که شست و شو در آب یا تغسیل، آن‌گونه که یحییای تعمیددهنده می‌کرد، مرحله‌ای از آن بود... همه آزمایش‌ها و نماد و مراسم، در طول زمان تعدیل می‌شد. چنان که بعدها، تغسیل به صورت غسل تعمید از طرف

نیایش با آب

○ ناهید ذاکری

یکی از باورها و مراسمی که در میان ادیان و مذاهب و آیین‌های کهن و نو هنوز هم وجود دارد غسل تعمید است. نوعی مراسم نمادین و پر از رمز و راز که در میان پیروان مذاهب سری و حتی در میان اقوام اولیه نیز در شکل‌های گوناگون خود دیده شده است. مراسم تعمید با آب، آتش، روغن و... در سنن کودکی، یا نوجوانی و یا در مراسمی خاص در بزرگسالی از گذشته‌های دور انجام می‌گرفته است. می‌توان اساس این مراسم را در میان اقوام مختلف، نوعی تشریف به یک انجمن یا مجمع دانست و یا زایش و تولدی دیگر در ساختاری تازه و اهلیت حضور در یک جمع را پیدا

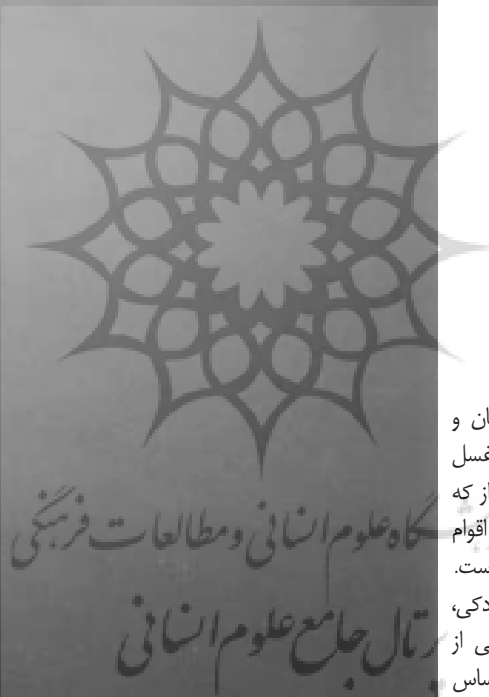
کردن. در هند و در میان مردم تبت رسم آن است که در هنگام تعمید شمعی افروخته و کاهنان مراسم ویژه‌ای را به جای می‌آوردند و پس از خواندن دعاهایی، کودک را سه بار در آب غسل می‌دادند. در هنگام اجرای این مراسم، کاهنان دعاهایی خوانده و خورشید را به عنوان شاهد فرامی‌خواندند. کاهنان مصری کودکان را در معابد غسل داده و او را نامگذاری و در گوش او کلماتی مقدس زمزمه می‌کردند.

از مورخان یونانی، اخباری از تعمید زرتشتیان در دست است که شکل درست آن به پیروان آیین میتراپی برمی‌گردد. چنانچه آمده است که کودک پس از چند روز، جهت تعمید و نامگذاری و زایش جدید به پرستشگاه خورشید یا مهرابه برده می‌شد. در مهرابه و در مقابل آتش و آدریان که نمادی از

خورشید به شمار می‌رفت، کاهن کودک را در حوضچه‌ای غسل می‌داد و نامی برایش انتخاب می‌کرد. همچنین این مراسم در میان آفریقاییان و آرتک‌ها نیز اجرا می‌شده است. در انجیل آمده است که عیسا به وسیله‌ی یحیی تعمیددهنده، تعمید می‌یابد:

«واقع شد در آن ایام که عیسا از ناصره‌ی جلیل آمد در اردن. از یحیا تعمید یافت و چون از آب برآمد در ساعت، آسمان را شکافته دید و روح را دید که مانند کبوتری بر وی نازل شد»^۱

یحیی [یوحنا] معمدان، قدیس، یا یحیی معمدان یا یحیی تعمیددهنده، یا حضرت یحیی پیغمبر [فرزند زکریای نبی در قرآن در عداد موسی و هارون و زکریا و عیسی و الیاس و چند پیامبر دیگر آمده است. نام یحیی ۵ بار در قرآن ذکر شده و در سوره مریم (آیه ۷) به نبوت او تصریح شده است. (آیه ۳۹ آل عمران)

پس از آن گنجور به عنوان بزرگترین مقام دینی یک شاخه از درخت یاس به نام آغا و یک شاخه‌ی کوچکتر یاس به نام اکلیل تهیه می‌کند. سپس رشامه را که همان وضو گرفتن در کنار رودخانه است انجام می‌دهد. در این مراسم دو عنصر اصلی تعمید، تاغا (تاج) و اکلیل هستند. تاغا نشانه‌ای است از قدرت و حاکمیت خداوندی و اکلیل نیز بر خرد آسمانی اشاره می‌کند و مرگنه نیز نشانگر، راهنما و هادی بشر است.

برای اجرای تعمید از لوازمی چون کاسه گلی به نام تریانا^۱ و گل یاس و مرگنه^۲ و همچنین بخوردان و بخور استفاده می‌شود. در اجرای مراسم تعمید و قبل از شروع غسل، مراسم رهمی^۳ برگزار می‌گردد که به صورت خواندن بوته‌هایی از کتاب انیانی^۴ که یکی از کتب پنج‌گانه منداییان است اجرا می‌شود، به دیگر سخن این مراسم همان نماز شروع غسل تعمید است. درفش منداییان اهمیت بسیاری دارد. در اعیاد و روزهای پاک این درفش برپا می‌شود و کودکان آموزش می‌بینند که با خواندن بوته‌های درفش همواره به آن احترام گذارند. در کنار رودخانه همچنین نان مقدس که به آن پهتا^۵ گفته می‌شود توسط روحانی تهیه می‌شود. روحانیونی که مقام بالاتری دارند دست راست خود را بر سر اشکندا^۶ (دستیار یا شاگرد) می‌گذارند و شروع به خواندن بوته شوم هاتا (آیه نگهداری و حفاظت) می‌کنند.

سپس گنجور با شاخه‌ای از درخت یاس به نام آغا و شاخه‌ای کوچکتر به نام اکلیل به کنار رودخانه می‌رود و وضو می‌گیرد. بعد به سمت شمال قرار گرفته و در حین خواندن بوته‌های آغا، شاخه‌ی درخت یاس را آنچنان می‌پیچد تا به شکل یک دایره درآید. همین کار نیز با شاخه‌ی کوچکتر یعنی اکلیل انجام می‌شود. گنجور اکلیل را در انگشت کوچک دست راست خود کرده و دعای آمرزشی برای روان تعمیده شونده و بر مبنای نام دینی اش می‌خواند. نام

موضوعاتی
چون ازدواج،
مراسم تدفین،
نماز و تعمید است
عبارت‌اند از: قلستاه
سید را ادنشماته، اینانی، ادراشنا
یحیی، مصوتا^۷.

آب در نظر منداییان بسیار مقدس است. آنها دنیاهای منور بالا را پر از آب مقدس می‌دانند و هر یکشنبه با غسل جسم و روح خودشان، با این جهان نورانی و فرشتگان محافظ آب ارتباط برقرار می‌سازند. در آیین مندایی از دو نوع تعمید استفاده می‌شود. یک تعمید، که همان تعمید رسمی است به نام مصوتا^۸ بیشتر جهت مراسم عروسی و یا تولد و پاکیزگی از گناهان برگزار می‌شود. این مراسم باید زیر نظر روحانیان انجام گیرد، اما مواقعی نیز وجود دارد که نیازی به نظارت روحانی نیست و تنها با خواندن بوته طماشه^۹ و فرورفتن در آب جاری صورت می‌گیرد که به آن تعمید عادی و معمولی گفته می‌شود. هر روز یکشنبه دو روحانی بلندمرتبه یعنی ترمیده و گنجور در کنار کارون به دعا و نیایش می‌پردازند. این بوته‌ها که از ابتدای صبح به وسیله روحانیان خوانده می‌شود، برای پاکیزه کردن مکان تعمید است. روحانیان مندایی علاوه بر لباس پنج تکه‌ای شامل سدرآ که همان پیراهن بلند است، دارای برزائقا یا دستار، همپانه یا کمر بند پشمی، نصیفه یا کسو یا شال گردن، شرورارا یا شلوار و عصایی نیز که از چوب درخت زیتون می‌باشد با نام مرگنه، انگشتی به نام اصقی، پارچه‌ای سفید از جنس نخ پنبه‌ای، و تاغا می‌باشند.

در دایرةالمعارف اسلامی این نام بر دو فرقه‌ی کاملاً مجزا از یکدیگر گذاشته شده است:

۱- ماندایی‌ها یا صُبه که فرقه‌ای یهودی و مسیحی بوده‌اند و تعمید به جای می‌آورده‌اند.

۲- صابئین حران که فرقه‌ای مشرک بودند و مدت‌های طولانی در دوره‌های اسلامی توانستند تداوم یابند. صابئین یاد شده در قرآن همان ماندایی‌ها هستند که امروزه همچون نیاکان خود در طول رودها و آبراهه‌های جنوب عراق و خوزستان ایران ساکن هستند.^۲

درباره دین ماندایی آمده است که ماندایی برگرفته از ماندا یعنی دانش نظامی خود بسته و متعلق به بدنه اصلی گنوسی‌گری (غنوصیه عهد باستان...) است و بدین لحاظ آیین ماندایی با یهودیت و مسیحیت شباهت‌هایی دارد. این آیین به دلایل جغرافیایی، نشان‌دهنده تأثرات از محیط دینی ایرانی است...

و همچنین می‌خوانیم: فرآورده راستین ترکیب عراقی - ایرانی را باید در مانداییان جنوب بابل که گاه صبی‌ها و نزوری‌ها خوانده می‌شوند جست که امروزه بقایایی از آنها را که بیشترشان زرگر هستند در امتداد شط‌العرب و حویز (حویزه) در خوزستان می‌توان یافت. صبی‌ها فرقه‌ی تعمیددهنده گنوستیک هستند که شعایر و کتب مقدس خاص خود را دارند. صبی‌ها از نظر زبانی تا اندازه‌ای آرامی بین‌النهرین را که از میان رفته با روح و جوهر سومری - اکدی آن ادامه می‌دهند، اما زبان آنها نیز فراوان با عناصر ایرانی درآمیخته است.^۳ وجود واژه‌های ایرانی در زبان‌های آرامی و سریانی نیز نشان‌دهنده تأثیرات فرهنگی ایرانیان بر متکلمان به این زبان‌ها در طی چند قرن تماس با آنهاست. میزان واژه‌های ایرانی گوناگون در مانداییان متناسب با اندازه‌ی نفوذ

ایران در آیین گنوستیک این فرقه، مغتسله در جنوب عراق و خوزستان بوده است.

امروزه گروهی از پیروان آیین ماندایی در خوزستان و عراق زندگی می‌کنند. آیینی که موارد اشتراک بسیاری با آیین

میتراپی و عیسوی دارد. این قوم در ایران و در استان زرخیز خوزستان در کنار رود کارون و خلیج فارس زندگی می‌کنند. نژاد آنان به

دلیل ازدواج درونی خالص مانده است. اصلی‌ترین رکن دینی آنها، یعنی غسل تعمید در آب جاری، در روزهای یکشنبه هر هفته اجرا می‌شود. به لحاظ اهمیت و نقش تعمید، از لحظه تولد تا مرگ و در تمامی مراسم و آداب و تشریفات، نقش اول را همچنان تعمید در آب به عهده دارد. عمده‌ی نیایش آنان با آب ارتباط پیدا می‌کند که همراه با غسل و شست و شو در آب است. اهمیت والای آب باعث شده است که این قوم همواره در کنار آب به زندگی خود ادامه دهند و می‌توان گفت که زندگی آنان به طور کلی از این باور مذهبی به آب تأثیر می‌گیرد.

ریس قوم به نام ریشامه *risa, ommeh* مسئولیت حفظ و حل اختلافات درونی را به عهده دارد. گنجور بالاترین رتبه دینی و پس از آن ترمیده *mideh-tar* مسئول اجرای غسل تعمید و ازدواج و دیگر مناسک هستند... کتاب اصلی مانداییان گنزاربا^۴ است. این کتاب که به مفهوم گنج بسیار بزرگ است در دو بخش راست و چپ به نگارش درآمده و مهم‌ترین مسائل دینی مانداییان، تاریخ قوم و احکام دینی را دربرمی‌گیرد. کتاب‌های پنج‌گانه‌ای که مانداییان دارند و دربرگیرنده‌ی

دینی یک مندایی براساس ساعت و ماهی که متولد شده است انتخاب می‌گردد.

پس از دعای آمزش، بوئه ادقشش خوانده می‌شود و گنجور در حین قرائت این بوئه، تاغا را به شکل یک دایره که بتواند روی سر قرار گیرد می‌پیچاند و سپس آن را روی سر قرار می‌دهد و با دستاری روی آن را می‌پوشاند. به دیگر سخن دستار را به شکل عمامه روی سر می‌پیچاند به صورتی که دهانش پوشیده شود و بدین ترتیب از اجرام مادی و شرارت دیوان در امان بماند. چنان‌چه در میان روحانیون زرتشتی نیز رسم است که وقتی در مقابل آتش قرار می‌گیرند دهان خود را در زیر پارچه‌ای سفید می‌پوشانند. پس از این مرحله گنجور اکیلی را نیز پیچانده و به شکل حلقه‌ای درمی‌آورد و آن را در انگشت دست راستش قرار داده و دعایی می‌خواند و سپس اکیلی را زیر دستارش قرار می‌دهد تا همانند تاجی از حکمت و بینش عرفان در بالای سرش نمایان گردد. پس از این مرحله گنجور به سمت آب حرکت می‌کند و تعمیدشونده با اشاره او به سمت آب می‌رود و قبل از ورود کامل به آب بوئه‌ای می‌خواند و به نام حیات بزرگ پذیرای پاک و نور می‌شود.^{۱۵}

تعمیدشونده سپس به داخل آب رفته و به سمت شمال که همان قبله‌ی منداییان، محل فرشته‌ی اوآثر^{۱۶} است، می‌ایستد. و با ذکر اینکه فرزند چه کسی است در آب پاک می‌رود تا تعمید شود، تعمیدی که او را از شر زشتی و بدی‌ها دور نگه دارد. در این هنگام تعمیدکننده سه بار آب را بر سر و روی تعمیدشونده که در حالت نیم‌خیز در آب نشسته است می‌ریزد. این ریزش آب به معنای ریختن و پاشیدن ذرات نورانی بر کالبد انسان است تا بتواند او را از تاریکی و ظلمت رهایی دهد. سپس گنجور چهار انگشت خود را سه بار در آب فرومی‌برد و پیشانی تعمیدشونده را از راست به چپ مسح می‌کند و به عبارت دیگر توسط او، رشامه^{۱۷} می‌شود. گنجور با خواندن نام دینی تعمیدشونده، بیان می‌کند که رسومش را طبق رسوم الهی برگزار کرد. در پی آن سه جرعه آب به تعمیدشونده با دست راست گنجور نوشانده می‌شود. تعمیدشونده می‌گوید، کُشطا، ایسخ، قمیخ یعنی حقیقت تو را شفا دهد و تعمیدکننده نیز می‌گوید: بی وشکا، وامر، اشتما به معنی بخواجه می‌یابی، و بگو و پاسخت برآورده می‌شود.

تمامی تعمیدشوندگان اکیلی یا تاجی را با خودشان به درون آب می‌آورند که روحانی با دست راستش زیر روسری یا دستار قرار می‌دهد. با اتمام این مرحله تعمیدشونده در ساحل، کنار بخوردان می‌نشیند. در این هنگام ظرفی پر از آب جاری توسط تعمیدکننده به ساحل آورده شده و پس از خواندن بوئه‌های مصوتا، مقداری از آن به تعمیدشونده داده می‌شود که دو جرعه از آن خورده شده و یک جرعه نیز به شانه چپ ریخته می‌شود. و در مراسم تدهین که مسح با روغن کنجد است روحانی با دست راست پیشانی تعمیدشونده را با روغن کنجد مسح می‌کند.

آنان سپس به دعا برمی‌خیزند. آیا رضایت و خشنودی حیی (haii) که به مفهوم جان و گوهر هستی و بالاترین مرتبه هستی و آفریدگار و خالق دنیاهای نورانی است حاصل شده است. در پایان مراسم نیز اکیلی که بر سر تعمیدشوندگان قرار داده شده بود به آب جاری رودخانه سپرده می‌شود. منداییان برای برگزاری براخه^{۱۸} (نماز)، ابتدا باید غسل معمولی یعنی طماشه انجام دهند. در انجام این غسل نیاز به نظارت یک روحانی نیست و همه می‌توانند با خواندن بوئه‌ی طماشه^{۱۹} و فرورفتن در آب این کار را انجام دهند، این غسل عموماً در مواردی چون لمس میت، احتلام، زن زائو، و لمس زن زائو قبل از پایان یک هفته به کار می‌رود. در مرحله رشامه (وضو) مندایی هنگام مسح کردن زانوان، می‌گوید که زانوانش را برای نیایش و دعای خدای بزرگ در سجده قرار می‌دهد و در نماز می‌خواند:

«به نام خداوند بزرگ. خدایی که بر عالم نورانی و بالایی و همه دنیاها

مسلط است درود و سلام بر تو که طرفدار حقیقت و پرسش و پاسخ هستی و هدایت‌کننده قلوب می‌باشی. گناهم را ببخش.»^{۲۰}

در مراسم ازدواج منداییان، عروس و داماد باید قبل و بعد از عروسی غسل تعمید کنند و سپس به‌مندی که همان مکان عبادت منداییان است برای خواندن صیغه‌ی عقد بروند. داماد با در دست گرفتن دستار گنجور به محلی که عروس در آنجاست می‌رود، عروس و داماد پشت به پشت یکدیگر نشسته و گنجور کتاب - قلستا^{۲۱} که همان ازدواج و صیغه است را می‌خواند. طبق گاهشماری منداییان سال مرکب از ۱۲ ماه و هر ماه ۳۰ روز است. که ۵ روز مبارک پنجه (Penjeh) نیز به آن اضافه می‌گردد. پنج روزی که از ۲۹ اسفند آغاز تا پنجم فروردین ماه ادامه می‌یابد. نذر و نیاز در اعیاد منداییان مبتنی بر یک سنت مردمی است و نه یک سنت دینی. پرچم‌های سفیدی نیز به عنوان نیاز به درگاه حیی کنار رودخانه نصب می‌گردد.

در مراسم لوفانی و دخرانی، که غذایی است به یاد مردگان، ظروف منازل باید در آب جاری شست و شو شود. به دیگر معنی تعمید ظروف و وسایل در آیین‌ها و حتی در زندگی روزانه نیز صورت می‌گیرد. مندایی پس از قرائت آیاتی شروع به خوردن می‌کند.

در مراسم ذبح نیز پرنده باید در آب جاری غسل شود و سپس با چاقویی که کاملاً آهنی است در جهت شمال و پس از خواندن بوئه‌هایی ذبح گردد. در میان منداییان خوردن حیوانات ماده، چنگال دار و نجاست‌خوار حرام شمرده می‌شود.^{۲۲}

* تصاویر برگرفته از کتاب صابئین ایران زمین می‌باشد.

پی‌نوشت‌ها:

- ۱- انجیل متی. باب سوم، آیه ۱۱، انجیل مرقس، باب ۱۶، آیه ۱۶.
- ۲- آیین مهر. نوشته و پژوهش هاشم رضی، نشر بهجت ۱۳۸۱، ص ۶۳۵.
- ۳- دانشنامه قرآن. به کوشش بهاء‌الدین خرمشاهی، نشر دوستان - ناهید، ۱۳۷۷، ص ۲۲۶۸.
- ۴- تاریخ ایران (از سلوکیان تا فروپاشی دولت ساسانی). جلد سوم قسمت اول، گردآورنده جی. آبول، ترجمه حسن انوشه، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۸، ص ۶۱۲.

5- Genzarabba

۶- صابئین ایران زمین. مسعود فرورزنده، آلن برونه، عکس: عباس تحویلدار، نشر کلید، ۱۳۷۹، ص ۸.

7- masvetta

8- tomašeh

9- Taryana

10- margana

11- rahmi

12- enyani

13- Pehtha

14- eškenda

۱۵- صابئین ایران زمین. مسعود فرورزنده، آلن برونه، عکس: عباس تحویلدار، ۱۳۷۹، ص ۸.

16- avathar

17- rešameh

18- baraxeh

19- tomašeh

۲۰- صابئین ایران زمین. مسعود فرورزنده، آلن برونه، ص ۱۳۴.

21- Qolesta

۲۲- صابئین ایران زمین.